

Z jednej strony proekolog i społecznik, z drugiej ekonomista prokorporacyjny ubiegają się o stanowisko głównego ekonomisty kraju. Funkcja ta obejmuje również zadania prezesa Rady Polityki Pieniężnej. W swoich przedwyborczych programach przedstawiają strategie działania, cele swojego planu ekonomicznego oraz czynniki, które zajmują pierwszoplanowe pozycje w ich działaniach. Eksperti będą mogli realizować swoje plany tylko wtedy, gdy wcześniej przekonają do nich społeczeństwo. Obywatele w wolnych wyborach zadecydują, jaki model ekonomiczny będzie realizowany.

„Nam chodzi o to, aby odzyskać kontrolę nad własną przyszłością”
(Lori Wallach)

Alternatywy ekonomiczne

Niestety, model ekonomiczny został narzucony odgórnie i nie podlega demokratycznej kontroli. Pod hasłami jedynej, słusznej drogi rozwoju całe społeczeństwo podporządkowane jest liberalnemu modelowi ekonomicznemu, w którym zabrakło miejsca na sprawiedliwość społeczną i ekologię. Jednak głosy o bardziej sprawiedliwym podziale bogactwa, o poważnym potraktowaniu nasilających się zagrożeń ekologicznych są coraz silniejsze. Coraz powszechniejsza wiedza ekonomiczna oraz potrzeba zapanowania nad destrukcyjnymi procesami ekonomicznymi powodują, że powstają liczne inicjatywy oraz alternatywne kierunki rozwoju. Chciałbym tutaj przybliżyć kilka kierunków alternatywnych w ekonomii, bazujących na procesach demokratycznych. Do bazowych dokumentów dla alternatyw ekonomicznych zaliczam Agendę 21, powstałą w 1992 r. w Rio de Janeiro na Szczycie Ziemi oraz Powszechną Deklarację Praw Człowieka, uchwaloną w 1948 r. przez ONZ.

Nowe kierunki ekonomiczne można ogólnie podzielić na dwa rodzaje. Pierwszy polega na ulepszaniu istniejącego systemu. „Poprawianie systemu” (PS) często jest popularnie zwane łataniem dziur. Podczas działania systemu zachodzą zjawiska, które powodują niewłaściwe działanie, w celu ich ograniczenia wprowadza się dodatkowe elementy zabezpieczające i usprawniające. Drugi kierunek polega na stworzeniu nowego systemu i zastąpieniu nim starego. Jest to wyeliminowanie niekorzystnych zjawisk poprzez całkowitą przebudowę. „Ekonomiczny architekt” (EA) tworzy nowe priorytety i mechanizmy działania systemu, przykładowo nastawia system na opłacalność działań proekologicznych i ukierunkowania nauki i rozwoju na nowe rozwiązania ekologiczne. System ma za zadanie stworzenie mechanizmów zapewniających opłacalność takich działań.

Alternatywy ekonomiczne są najczęściej powiązane z ideami zrównoważonego rozwoju. Jest wiele organizacji, które szukają konkretnych rozwiązań, mających na celu urzeczywistnienie tych idei. Przykładem jest polski Instytut na rzecz Ekorozwoju, postulujący połączenie rozwoju gospodarczego i społecznego z ochroną środowiska¹⁾ czy międzynarodowy INES, propagujący nowe technologie przyjazne środowisku oraz rozwój i upowszechnianie wiedzy²⁾.

Należy jeszcze zwrócić uwagę, że istnieje spora grupa osób uważających, że każda organizacja społeczeństwa prowadzi tylko do ograniczeń i każdy system jest z reguły zły. Najlepsza jest sytuacja, gdzie nie obowiązują żadne prawa ekonomiczne poza prawem wolności jednostki. Niestety, na tej bazie nie da się zbudować stabilnego społeczeństwa, ponieważ prowadzi to szybko do podporządkowania słabszych jednostek silniejszym. W ten sposób działają również wielkie korporacje, które pod pozorem inwestycyjnej i handlowej wolności mogą podporządkować sobie całe społeczeństwa.

Istnieje również podział w kwestii dotyczącej roli państwa w systemie ekonomicznym. Jedna grupa dąży do wzmocnienia roli państwa w kwestiach regulacyjnych (Nowy keynesizm, Trzecia droga). Od państwa oczekuje się działań dążących do określonych celów, oczekiwanych przez społeczeństwo. Druga grupa uważa, że państwo jest już organizmem przestarzałym, zbyt zbiurokratyzowanym, zbyt dużym, aby mogło skutecznie realizować cele społeczne. Jako rozwiązanie proponowane są silne struktury lokalne i regionalne, zgodne z zasadami subsydiarności i demokracji bezpośredniej.

Jest bardzo dużo alternatyw dla panującego systemu ekonomicznego. Niektórzy twórcy to znane osobistości, jak np. ekonomista J. Tobin, uhonorowany nagrodą Nobla. Inni to mało znani ekonomiści mający oryginalne rozwiązania, które nie są znane szerszemu kręgowi odbiorców. Do najbardziej znanych alternatyw ekonomicznych należą:

1. Podatek Tobina (PS).
2. Neokenesizm – powrót do ekonomii keynesowskiej (PS + EA).
3. Ekologiczna reforma podatkowa (PS + EA).
4. Trzecia droga (PS + EA).
5. Psujący się pieniądz – idee Gesella (EA).
6. Lokalne waluty (PS + EA).
7. Banki czasu (EA).
8. Pełne zatrudnienie, opieka społeczna i silny sektor publiczny – organizacja Ekonomiści na rzecz Alternatywnej Ekonomii (EA).
9. Demokracja bezpośrednia – budżet partycypacyjny, jak np. w Porto Alegre (PS + EA).
10. Kredyt społeczny (EA).
11. Sprawiedliwy handel (PS).

1 Podatek Tobina to inicjatywa polegająca na opodatkowaniu przepływów kapitałowych. Rocznie wymiana ta osiąga 300 bln \$ i przewyższa wielokrotnie wartość dóbr na całym świecie. Spekulacje walutowe są niekorzystne dla rzeczywistego rozwoju gospodarczego aby je ograniczyć, można wprowadzić mały podatek (rzędu 0,5 – 0,1%) przy wymianie walutowej. Przeciętny obywatel nie odczułby tego podatku, natomiast miałoby to ogromny wpływ na stabilizację rynków walutowych i opłacalność realnych inwestycji w gospodarce. Istnieje koalicja stowarzyszeń w Europie pod przewodnictwem organizacji WarOnWant³⁾ i ATTAC, która zamierza wprowadzić ten podatek dla waluty EURO poprzez głosowanie w Parlamencie Europejskim. W listopadzie 2003 ruszyła nowa kampania informacyjno-lobbistyczna.

2. Neokenesizm. Do lat 70. XX w. na całym świecie obowiązywał model ekonomii keynesowskiej, który propagował interwencjonizm państwowy w celu zwiększenia zatrudnienia w okresach recesji oraz sterowania popytem przez inwestycje państwowe. Po wielkim kryzysie paliwowym model ten stopniowo został zastąpiony ekonomią monetarystyczną, gdzie głównie kieruje się podażą pieniądza oraz dąży do ograniczenia inflacji. Zrezygnowano z interwencjonizmu państwowego, tłumacząc to nieskutecznością oraz hamowaniem procesów rynkowych. Prowadzi to do upadku przedsiębiorstw, które nie są w stanie funkcjonować samodzielnie, ale odgrywają ważną rolę społeczną (np. PKP). Neokenesiści głoszą powrót do mechanizmów interwencjonizmu, jednakże uwzględniają również mechanizmy antyinflacyjne wprowadzone przez monetarystów.

3. Ekologiczna reforma podatkowa (ERT) polega na zmianie podatków pośrednich (akcyza, VAT) w zależności od tego, czy działalność gospodarcza służy ochronie czy dewastuje środowisko naturalne. Postuluje opodatkowanie zużycia surowców nieodnawialnych zamiast opodatkowania pracy ludzkiej. Działalność proekologiczna mogłaby być całkowicie zwolniona od podatków. Podstawą określania podatku byłyby kryteria ekologiczne. Przykładem szczególnie groźnej środowiskowo aktywności ekonomicznej jest subsydiowanie produkcji żywności. ERT zaleca stopniowe ograniczenie tych subsydiów. Inny przykład to stymulowanie sektora energetycznego poprzez preferowanie rozwoju energetyki przyjaznej środowisku. Reforma ta zakłada, że łączna wartość wpływów z podatków nie ulegnie zmianie. Aby to założenie spełnić, zaleca się długookresowe zmiany osiągania dochodów budżetowych. Stopniowo wprowadzane zmiany mają zapewnić stałe wpływy budżetowe. Zmiana priorytetów w rozdzielaniu środków budżetowych ma stymulować rozwój działalności proekologicznej. ERT zakłada również pozytywny wpływ na zmniejszenie bezrobocia poprzez stymulowanie działalności proekologicznej. Reforma ta jest promowana przez Europejską Federację Partii Ekologicznych (European Federation of Green Parties)⁴.

4. Trzecia droga ma długą historię oraz brak jednoznacznej definicji. Pod tym pojęciem rozumie się zazwyczaj rozwój ekonomiczny wraz z szerokimi mechanizmami regulującymi działanie wolnego rynku, kładąc dodatkowy nacisk na odpowiedzialność rządu za los wszystkich obywateli. Trzecią Drogę łączy się często z nacjonalizmem, obroną suwerenności narodu, krytycznym nastawieniem do integracji z UE. Szwecją z szerokim sektorem publicznym, dobrze działającą gospodarką i z niechętnym nastawieniem do waluty europejskiej jest odzwierciedleniem tych idei. Trzecia droga była mocno propagowana przez rządy Wielkiej Brytanii i Niemiec. Jednakże tendencja do ograniczania praw socjalnych w tych krajach wskazuje na to, że jest to raczej slogan reklamowy niż rzeczywista polityka tych rządów.

5. Psujący się pieniądz. Silvio Gesell (1862-1930), niemiecki przedsiębiorca pracujący w Argentynie, na bazie swoich spostrzeżeń zaproponował nowy rodzaj pieniądza, który miałby podobne cechy do towarów rzeczywistych⁵. Podobnie jak zboże, które psuje się w spichlerzu z roku na rok, pieniądz leżący w banku tracący na wartości. Gesellowi chodziło o to, aby wyeliminować lichwiarską właściwość pieniądza, w której widział narzędzie dominacji i nacisku, pozostawiając jego pozytywną właściwość jako środka wymiany. Jego idee zostały wykorzystane w latach 30. XX w. m.in. w austriackiej miejscowości Wörgl, gdzie burmistrz na tej podstawie stworzył lokalny pieniądz i doprowadził do lokalnego rozkwitu ekonomicznego pomimo panującego wówczas wielkiego kryzysu ekonomicznego. Po II wojnie światowej idee Gesella zostały zapomniane, ale obecnie znowu wracają w różnych odmianach.

6. Lokalna waluta to tworzenie pieniądza lokalnego, obowiązującego dla małej społeczności lub regionu⁶. Może być powiązana z ideą Gesella, aby zdynamizować obieg pie-

niądza, co prowadzi do szybkiego rozkwitu gospodarki lokalnej. Pieniądz, rozumiany jako środek pobudzający działalność gospodarczą, musi krążyć jak krew w organizmie, aby pobudzać do życia. Jeżeli pieniądz odpłynie z gospodarki lokalnej, to obywatele muszą szukać nowych dróg jego pozyskania. Jeżeli pozostaje, dalej służy poprzez obieg dla rozwoju lokalnego. Przykładowo, supermarket swoje zyski pompuje do kieszeni obcych właścicieli, którzy są poza lokalną społecznością. W ten sposób wykrwawia organizm społeczny ze środków wymiany. I odwrotnie, kupowanie towarów lokalnych sprzyja rozwojowi społeczności. W rzeczywistej gospodarce światowej nie da się wszystkich potrzeb zaspokoić przez pieniądz lokalny, ale może on być dobrym dodatkiem i pełnić funkcje stabilizacyjne dla społeczności. Mając swój własny pieniądz lokalny społeczność jest w dużym stopniu uodporniona na zewnętrzne kryzysy ekonomiczne. Ocenia się, że pieniądz lokalny może zastąpić 40 – 60% wszystkich transakcji. Wizja globalna to tysiące lokalnych walut i jedna waluta ogólnoswiatowa, potrzebna dla połączenia tych małych komórek finansowych w organizm globalny.

7. Banki czasu mają podobną ideę do waluty lokalnej. Idea banków czasu jest oparta na wzajemnej wymianie, gdzie godzina pracy każdego uczestnika w tej sieci jest liczona jednakowo⁷. Celem banków czasu jest realizowanie pomysłów, projektów, które są niemożliwe ze względu na brak finansów.

8. Ekonomści na rzecz Alternatywnej Ekonomii (European Economists for an Economic Policy in Europe) to grupa ekonomistów z całej Europy, propagujących alternatywny rozwój ekonomiczny. Jako priorytety dla całej Europy wskazują: pełne zatrudnienie, system opieki społecznej oraz mocny sektor publiczny. Za błędny uważają Traktat z Maastricht – wg nich powinno się z niego zrezygnować, na rzecz demokracji⁸. Wielu ekonomistów, szczególnie w krajach Europy Zachodniej, krytykuje obecny kierunek rozwoju UE. Jest to odpowiedź na widoczne, niekorzystne zmiany zachodzące w społeczeństwach całej Europy, a głównie polaryzowanie się społeczeństwa i zanik klasy średniej.

9. Demokracja bezpośrednia w wydawaniu pieniędzy publicznych. Społeczeństwo, znając budżet, decyduje, co jest najważniejsze dla jej rozwoju. O przeznaczeniu publicznych pieniędzy nie decyduje mała grupka decydentów, często mająca sprzeczne interesy ze społecznością, ale cała społeczność. Jest to budżet partycypacyjny. W ten sposób od wielu lat funkcjonuje gospodarka miejska w brazylijskim Porto Alegre. Dzięki temu, że obywatele zdecydowali o inwestycjach użytecznych dla szerokiego społeczeństwa, jak np. wodociągi, ich sytuacja poprawia się. Jednocześnie obywatele są sami odpowiedzialni za swoje wybory. Jest to dobry sposób na korupcję. Można przekupić jednego lub kilku decydentów, ale nie można przekupić całego społeczeństwa.

10. Kredyt społeczny, to idea polegająca na dostarczaniu przez państwo (pod nadzorem społecznym) kredytu potrzebnego do rozwoju. Podstawą wysokości tego kredytu jest istniejące dobro realne, czyli siły wytwórcze w postaci maszyn, umiejętności i wiedzy. Głównym zadaniem pieniądza jest aktywizowanie działalności gospodarczej, aby nie dopuścić do stagnacji związanej z brakiem środków finansowych⁹. Wiąże się to z wprowadzaniem w obieg dodatkowego, nieoprocentowanego pieniądza. Jest to sposób na pobudzenie gospodarki w okresie, kiedy państwo obfituje w kapitał realny (środki produkcji, umiejętności, kapitał ludzki), natomiast brakuje impulsów pobudzających ten kapitał wytwórczy. KS postuluje w ten sposób uniezależnienie od kredytów udzielanych rządowi, który może w ten sposób wydawać pieniądze, za które potem społeczeństwo nie musi płacić procentów. Jest to również alternatywa dla drogiego prywatnego kapitału finansowego, który rości sobie

prawo do działań pobudzających. Prywatny kapitał zamiast kredytu społecznego jest przyczyną niekończącej się spirali zadłużenia prowadząc do uzależnienia ekonomicznego.

11. Sprawiedliwy handel jest odpowiedzią na zjawisko polegające na tym, że prawie całe zyski z towarów eksportowych przypadają korporacjom handlowym, a producenci żyją w nędzy, pomimo że wymaga się od nich coraz większej efektywności. W Meksyku doszło nawet do masakry wioski (przez najętych zabójców), w której farmerzy zrzeczyli się, aby bez pośredników sprzedawać kawę. W sprawiedliwym handlu kupujący płaci tyle, ile rzeczywiście wynoszą koszty produkcji, oraz jest pewien, że zyski trafiają do producentów. W Polsce ta inicjatywa raczkuje, jest propagowana przez stowarzyszenie „Trzeci Świat i My”¹⁰⁾. W Europie Zachodniej ma już kilkuletnią tradycję. Jednakże powinno to być tylko tymczasowe rozwiązanie, dopóki nie zostaną zmienione niesprawiedliwe zasady w handlu zagranicznym, które stanowią ekonomiczną neokolonizację.

Osobnym tematem jest wprowadzanie alternatyw ekonomicznych w życie. Najczęściej dokonuje się to przez inicjatywy podejmowane przez organizacje pozarządowe, które próbują najpierw na małą skalę realizować działania alternatywne, do których są przekonane. W ten sposób można wprowadzać najpierw na małą skalę systemy LETS, które w przyszłości mogą stać się dominujące w społeczeństwie. Ważnym narzędziem wprowadzania zmian jest lobbing parlamentarny. Jest to dobra droga dla osiągnięcia określonych celów społecznych i ekonomicznych. W demokracji jest to bardzo ważny mechanizm. Obecnie w Polsce jeszcze nie jest doceniany przez organizacje pozarządowe, a wykorzystywany nągninnie przez wielkie korporacje. Sytuacja powinna być odwrotna. Pozytywnym przykładem niech będzie debata w Parlamencie Europejskim z poprzedniego roku nt patentowania oprogramowania. Dzięki olbrzymim wysiłkom grupy aktywistów udało się najpierw opóźnić dotyczące tej kwestii głosowanie, a następnie doprowadzić do wstawienia poprawek uwzględniających interesy społeczeństwa i drobnych przedsiębiorców. Ogólnie uważa się, że patentowanie oprogramowania doprowadzi do ograniczenia innowacyjności i skupi dorobek wiedzy w rękach prywatnych przedsiębiorstw. Ostateczne głosowanie jeszcze się nie odbyło. Z drugiej strony nacisk bogatych inwestorów jest olbrzymi, a raz wprowadzone prawo doprowadzi do wieloletnich konsekwencji.

Przedstawiłem najważniejsze alternatywy ekonomiczne, z którymi spotkałem się w ostatnim czasie. Nie poruszyłem tutaj wielu spornych kwestii ekonomicznych, które omawiane są na

arenie międzynarodowej, jak choćby dochód minimalny i skrócenie czasu pracy, które są elementem bardziej szczegółowych rozwiązań. Nadchodzi czas, że jako obywatele musimy głośno upominać się o swoje prawa, które są ważniejsze niż interesy małej grupy posiadającej kapitał. Zmiany nie tylko są możliwe, ale są potrzebne. Patrząc na rozwój współczesnego świata, alternatywna ekonomia jest jedynym rozsądnym rozwiązaniem. Światowa Organizacja Handlu, roszcząc sobie prawo do decyzji na najwyższym szczeblu, skompromitowała się już wielokrotnie i pokazała swoje totalitarne aspiracje. Jednocześnie partykularne interesy powodują, że rzadko decyzje na najwyższym stopniu są podejmowane na zasadach dialogu i zdrowego rozsądku. Wołanie o demokrację w ekonomii, o zrównoważony rozwój jest teraz najważniejszą sprawą. Leży to w interesie wszystkich grup walczących o prawa społeczne i ekologiczne.

Michał Gandor
riwat@albatros.gliwice.pl

Autor z wykształcenia jest fizykiem o specjalności „Fizyka Środowiska”, pracuje obecnie jako informatyk, z zamiłowania jest ekologiem. Zainteresowanie alternatywną ekonomią pochodzi od poszukiwań rozwiązań służących prawdziwemu rozwojowi społeczeństwa w duchu zrównoważonego rozwoju.

1. Instytut na rzecz Ekorozwoju – www.ine-isd.org.pl, *Polityka ekologiczna a zatrudnienie*, ZB 8(188)/2003 s. 5.
2. INES – International Network of Engineers and Scientists for global responsibility www.ines.org, „Johannesburg” August 2002 „World summit 2002 Johannesburg” s. 2 – 6.
3. WarOnWant – www.waronwant.org – organizacja walcząca z biedą na świecie.
4. Ekologiczna reforma podatkowa – www.progress.org/greenp10.htm
5. Onken Werner, *Gospodarka rynkowa bez kapitalizmu*, tłum. Justyna Tkaczyk, ZB 11(179)/2002 s. 14.
6. Reichel Janusz, *Rzecz o pieniądzu dla małych społeczności, czyli małe jest najpiękniejsze*, Wydawnictwo „Zielone Brygady”, Kraków 1997.
7. Magnuszewska Jadwiga, *Banki czasu*, ZB 8(188)/2003, s. 2.
8. European Economists for an Alternative Economic Policy in Europe – Euromemorandum Group- Full employment, welfare and strong public sector – democratic challenges in wider union – Memorandum 2003.
9. Górski Szczepny Zygmunt, *Tanie kredyty i społeczna rola systemu bankowego*, ZB 9(189)/2003, s. 2.10. Stowarzyszenie „Trzeci Świat i My” – www.sprawiedliwyhandel.org

Organiczna kawa ze spółdzielni *MUC VJCTZ*
 w regionie Chiapas w Meksyku.

Smak Wolności jako jedyny w Polsce sprowadza i sprzedaje organiczną kawę na zasadach uczciwego handlu.

Dzięki temu, że sprowadzamy kawę bezpośrednio od producentów, mamy pewność, że nasze pieniądze nie są przeznaczane na utrzymywanie korporacji i stworzonego przez nie łańcucha wyzysku.

Organiczna uprawa pozwala w naturalny sposób dojrzeć owocom kawowca, co ma znakomity wpływ na smak i aromat napoju, który trafia do naszych filiżanek.

Taki sposób uprawy, kultywowany od wieków przez rdzennych mieszkańców Meksyku, pozwala także znacznie ograniczyć dewastację unikalnej przyrody lasów tropikalnych na tych terenach, co nie jest możliwe w przypadku wielkich przemysłowych upraw.

Poznaj Smak Wolności

Kawę można zamawiać na stronie
www.smakwolnosc.com oraz w sklepie wysyłkowym
 „Obywatela” - www.obywatel.org.pl